

Entegrasyon Paradoksu Çerçevesinde Suriyelilerin ve Iraklıların Geri Dönme veya Gelişmiş Batı Ülkelerine Göç Etme Niyetleri¹

Mehmet Koca²
Zafer Özkan³

Araştırma Makalesi

Öz

Göçmenler ev sahibi ülkelerden politik, ekonomik ve toplumsal koşulları ileri sürerek kalmayı, anavurtlarına geri dönmeyi ya da gelişmiş batı ülkelerine gitmeyi düşünebilirler. Bu düşüncelerin gerçekleşmesinde anavatanda algılanan tehlike, eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet, medeni durum, ev sahibi ülkedeki hukuksal statüler gibi birçok etken kaynaklık edebilir. Bu çalışmada, Türkiye’de bulunan Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin anavatanlarına veya gelişmiş batı ülkelerine göç etme niyetleri entegrasyon paradoksu çerçevesinde araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, anavatanda algılanan tehlikenin Suriyeli ve Iraklı her iki göçmen grubun geriye göç niyetlerinin azalmasıyla ilişkili olduğunu; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, Türkçe öğrenme düzeyi, defin yeri tercihi, gelir düzeyi, Türkiye’de kalınan sürenin, ev sahibi ülkedeki vatandaşlık, statü, kalış şekli gibi yasal süreçler ile anavurtta ve yaşanan ülkede sahip olunan mülk değişkenlerinin her iki göçmen grup için geri dönme ya da gelişmiş batı ülkelerine göç etme niyetleri arasında ise farklı ilişkilere sahip olduğu entegrasyon sürecine bağlı olarak tekrar göç niyetlerinin değiştiği saptanmıştır. Sonuçlar entegrasyon paradoksunun Iraklılar için geçerli olurken Suriyeliler için geçerli olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Suriyeliler,
Iraklılar,
Geriye Göç,
Batıya Göç,
Entegrasyon Paradoksu

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi
05.08.2023
Kabul Tarihi
16.09.2023

The Intentions of Syrians and Iraqis to Return or Migrate to Developed Western Countries in the Framework of the Integration Paradox

Abstract

Immigrants may consider staying, returning to their homeland, or moving to developed Western countries due to political, economic, and social conditions in the host countries. Many factors such as the perceived danger in the homeland, education level, age, gender, marital status, and legal status in the host country can be the source of these intentions. In this study, the intentions of Syrian and Iraqi immigrants in Turkey to return to their homeland or move to developed Western countries were investigated from the integration paradox framework. According to the findings, perceived danger in the homeland is associated with a decrease in the intention to return migration of both Syrian and Iraqi immigrant groups; age, gender, marital status, education level, Turkish language learning level, burial place preference, income level, length of stay in Turkey, legal processes in the host country such as citizenship, status, type of stay, and property owned in the home country and the country of residence have different relationships between the intention to return or migrate to developed Western countries for both immigrant groups, and the intention to remigrate changes depending on the integration process. The results show that the integration paradox is valid for Iraqis but not Syrians.

Keywords

Syrians,
Iraqis,
Backward Migration,
Westward Migration,
Integration Paradox

Article Info

Received
05.08.2023
Accepted
16.09.2023

¹ Bu çalışmada, ODÜ BAP’tan “Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Kalma Geri Dönme ya da Batı Ülkelerine Göç Etme Niyetlerini Belirlemede Çeşitli Sosyal-Psikolojik faktörlerin İncelenmesi” başlıklı D-2208 numaralı araştırma için finansman desteği alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, ODÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mehmetkoca@odu.edu.tr, 0000-0003-1930-121X.

³ Dr. Öğr. Üyesi, ODÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, zaferozkan@odu.edu.tr, 0000-0001-7831-2491.

Giriş

Son yıllarda yaşanan savaşlar, siyasi baskılar, toplumsal alanda yaşanan iç karışıklıklar vb. nedenlerle birçok kişi ülkesini terk etmek durumunda kalmıştır. Örneğin uzun süredir çatışmaların yaşandığı Suriye’den ve son zamanlarda politik baskıların şiddetlendiği Iraktan birçok kişi Türkiye’ye göç etmiştir. UNHCR (2020)’ye göre, 2020 yılının ortasına kadar Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı 3,574,800 iken, Iraklı sayısı ise (uluslararası koruma kapsamındakiyle beraber) 174,250 olmuştur. Her ne kadar Türkiye’de bulunan Iraklı sayısı Suriyeli olanlar ile kıyaslandığında daha az görünse de son yıllarda Iraklı sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. TÜİK (2023)’in “2020 yılı uluslararası göç istatistikleri” irdelendiğinde, 2020 yılında vatandaşlık ülkesine göre Türkiye’ye gelen yabancı nüfusun %11,9’unu Iraklılar oluşturmuştur. Bu kişilerin büyük bir çoğunluğu göç etmeyi planlamadıkları gibi politik ve apolitik nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalmış ve onların geri dönüşleri bazı durumlar dikkate alındığında gerçekçi bir seçenek olup olmadığı tartışmalıdır.

Farklı nedenlerle ülkelerini terk eden göçmenlerin, geri dönme niyetleri ise ülkelere ve yıllara göre farklılık gösterebilmektedir. RPIS (2023: 12-13)’ın Suriyelilere yönelik yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların yüzde 1,1’i 12 ay içinde Suriye’ye dönme niyetini dile getirmiştir. Bu oran daha önceki yıl ile karşılaştırıldığında yüzde 1,7’den biraz daha düşük kalmıştır. Yapılan araştırmada yıl boyunca önümüzdeki 12 ayda geri dönme niyetinin sürekli olarak düşük kaldığı saptanmıştır. Geri dönme niyetini ifade eden az sayıdaki kişiler, ev sahibi ülkedeki yaşam koşullarının ve Suriye’de aileleri ile yeniden bir arada olma isteklerinin temel motivasyon kaynağı olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmada ayrıca bir gün geri dönme umudunda ise düşüş eğilimi gözlenmiştir. Erdoğan (2021: 226) geri dönüş konusunda “Suriyeliler Barometresi” çalışmasında, 2017 yılında “Suriye’ye dönmeyi hiçbir şekilde düşünmüyorum” diyenlerin oranı %16,7 iken, 2019 yılında ise bu oranın %51,8 olduğunu; 2020 yılına gelindiğinde ise %77,8’e çıktığını belirlemiştir. Yapılan benzer birçok araştırmada (Akçapar ve Şimşek, 2018; Vesek, 2020; Kayaoğlu ve diğerleri, 2021; RPIS, 2023:), Suriye’ye dönmeme nedenlerinin başında emniyet ve güvenlik eksikliği ve geçim kaynağı/çalışma fırsatlarının eksikliği ile ilgili endişeler yer almaktadır. Bahsedilen diğer önemli etkenler ise kentlerin ve köylerin önemli ölçüde tahrip edilmiş olması, yetersiz temel hizmetler, yeterli barınma eksikliği veya katılımcıların Suriye’deki mülkleriyle ilgili endişelerin yanı sıra zorunlu askerlik gibi hizmetler ile ilgili endişeler yer almaktadır.

Diğer yandan son zamanlarda Türkiye’nin, üçüncü bir ülkeye ulaşmak isteyen göçmenler için de bir geçiş ülkesi haline geldiğini ve bu durumun Türkiye’nin bir transit göç gerçeği olduğunu (İçduygu ve Keyman, 2000: 385; İçduygu ve Yüksek, 2010; Deniz, 2015) hatırdan tutmak gerekir. Yukarıdaki benzer koşullar gerekçe gösterilerek Türkiye’de bulunan göçmenlerin göç niyetlerinin geriye göç şeklinde değil de ileriye gelişmiş batı ülkelerine yönelik olabileceği de düşünülmelidir. Dustman (2003: 816), göçmenlerin, göç etme niyetleri konusunda yalnızca kendi geleceklerini değil aynı zamanda çocuklarının da geleceklerini düşünerek hareket ettiklerini ve çocuklarına iyi bir gelecek hazırlamanın göçün yönü konusunda belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Bu eksende Yılmaz-Şenel ve Türgeç (2018: 315)’e göre, Uluslararası göçle bir ülkeye göç edenlerin çok büyük bölümü bir süre sonra ya kendi ülkesine dönmekte ya da bir üçüncü ülkeye tekrar göç etmektedir. Haliyle uluslararası göç bir kez gerçekleşip tamamlanan bir süreç değildir. Bu göçleri devam eden bir süreç olarak düşünmek çok daha yerinde olacaktır.

Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye’ye göç ile gelenlerin tekrar göç etme niyetleri ev sahibi ya da anayurttaki yapısal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkenler gözetilerek entegrasyon paradoksu çerçevesinde ele alınacaktır. Sadece pek çok göçmen için gerçekçi olmayan geriye yönelik kesin göç niyetlerine değil aynı zamanda ileriye (gelişmiş batı ülkelerine) yönelik tekrar göç etme niyetlerine de odaklanılacaktır. Bu yönüyle bu çalışma, literatürde yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak göç sürecini tek yönlü değil birçok yönü (kalma, geri göç etme ya da gelişmiş batı ülkelerine gitme gibi) olan bir süreç olarak ele alması ve çalışma kapsamına sadece Suriyelileri değil, sayıları son zamanlarda artan Iraklıları da dahil etmesi bakımından önemlidir. Bu durum aynı zamanda iki grup arasında entegrasyon paradoksu bağlamında karşılaştırma yapılmasına da olanak sağlamaktadır.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Uluslararası Göç Örgütü (2004: 10)'ne göre, göçmenlerin genel olarak geri dönüşleri, geçiş veya varış yeri olan bir ülkeden önceki geçiş veya anavatanlarına geri dönme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Ev sahibi ülkedeki statüden bağımsız olarak Avrupa'dan geri dönüşler genel olarak üç farklı şekilde gerçekleşir. Bunlardan birincisi; zorlama olmadan gönüllü olarak gerçekleşen geri dönüştür. Bu geri dönüş, göçmenlerin ikametleri esnasında herhangi bir zamanda anayurtlarına kendi iradeleri ve masrafları ile dönmeye karar vermeleri durumu olarak tanımlanır. İkincisi; gönüllü olarak zorlama altında gerçekleşen geri dönüştür. Bu geri dönüş de geçici koruma statüsünün sonunda olan veya sığınma başvurusu reddedilen, kalamayan ve kendi istekleriyle geri dönmeyi seçen kişilerin anayurtlarına dönmelerini ifade eder. Diğer yandan hükümet ve yardım sağlayan diğer programlar dahilindeki geri dönüşler de bu kapsamda gösterilir. Üçüncüsü ise; istemeden, ülkede herhangi bir yasal statü olmamasının bir sonucu olarak ya da bunu önceden tahmin edenlerin gönülsüz geri dönüşüdür. Crisp ve Long (2016: 142)'a göre, bu geri dönüşlerden mülteci korumasına en fazla katkıyı gönüllü geri dönüşler yapmaktadır. Ancak böyle bir geri dönüş sürecinin getirmiş olduğu bazı sınırlamalar vardır ve bu durumlar devletler tarafından sıklıkla hoş karşılanmaz. Ev sahibi ülkeler genellikle davetsiz mültecilerin ülkeyi terk ettiğini görmek isterler. Bazen de menşe ülkeler onların geri döndüğünü görmek ve çatışmaların sona erdiği haberlerini vermek için heyecan duyarlar. Diğer yandan bağışçı ülkeler de fon sağladıkları uzun vadeli mülteci yardım programlarını sonlandırmayı arzu ederler.

Ev sahibi ülkedeki entegrasyon ve anavatan ile bağların zayıflaması, geri dönüş veya kalma isteklerini etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir (De Haas ve Fokkema 2011; Kayaoglu ve diğerleri, 2021: 11). Ekonomik göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda geri dönüş niyeti konusunda entegrasyonun üç yönüne işaret edilmektedir. Bunlar: eğitim ve istihdamı içeren yapısal entegrasyon, dil yeterliliği bağlamındaki kültürel entegrasyon ve kalma ya da geri dönme arzusunun şekillendirme de ev sahibi ülke halkları ile temas eksenindeki sosyal entegrasyondur (Pierre ve diğerleri, 2015). Bireysel göçmenler, işgücü piyasasına dahil olmaz ve yaşamlarını daha iyi bir seviyeye çıkaramazlarsa, geri dönme olasılıkları artar. Bu eksen de geri dönüş göçü, esas olarak yapısal (eğitimsel ve ekonomik) entegrasyon başarısızlığının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Başka bir deyişle, belirli statülere erişenler yerleşirken diğerleri geri döner (De Haas ve diğerleri, Fokkema, 2011: 757). Türkiye'de bulunan mültecilerin büyük bir kısmı, fiili mülteci statüsü için başvuruda bulunamamış, bunun yerine geçici koruma altındaki yabancılar olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla çalışma izinleri yoktur ve sadece kayıt dışı çalışabilmektedirler. Bu durum niteliklerine bakılmaksızın tüm Suriyeli mülteciler için geçerlidir. Yine de mevcut kanıtlar, mültecilerin büyük bir kesiminin çalıştığını göstermektedir. Dolayısıyla mültecilerin gelişyle oluşan işgücü arzı şokunun tamamen kayıt dışı istihdamda olduğu bilinmektedir (Del Carpio ve Wagner, 2015: 20; Lordoğlu ve Aslan, 2016: 807).

Ev sahibi toplumun kültürünü tanımak, dilini, normlarını ve gelenekleri öğrenmek için çaba göstermek de göçmenlerin geri dönme isteklerini azaltabilecek önemli yatırımlardır. Gelenekleri anlamamak ve ev sahibi ülkedeki yerel halkla iletişim kurmakta güçlük çekmek, göçmenleri geri dönmeye teşvik edecektir. Kültürel entegrasyonun rolü, hem ev sahibi ülke normlarının ve değerlerinin benimsenmesi hem de dil yeterliliği açısından önemlidir (Pierre ve diğerleri, 2015: 1839). Diğer yandan ev sahibi ülkede yerel halkla kurulan bağlar yerleşimle ilişkili faydaları arttırması nedeni ile göçmenlerin geri dönme niyetleri konusunda caydırıcı etkiye bulunan sosyal sermayeyi temsil eder (Haug 2008 akt., Pierre ve diğerleri, 2015: 1839). Bu konuda Akçapar ve Şimşek (2018), vatandaşlık seçeneğinin hem ekonomik ve kültürel sermayeye sahip vasıflı göçmenler için bir ödül olduğunu hem de geri kalan Suriyelileri entegre etmek için bir araç olarak kullanıldığını ileri sürmektedir.

Anavatanla sosyal ve ekonomik bağlar zayıfladığında ve göçmenler artan bir şekilde ilgilerini ev sahibi topluluklara kaydırdığında, geri dönme olasılığı ve isteği azalır. Özellikle, aile birleşmelerinin göçü büyük ölçüde geri döndürülemez hale getirdiği düşünülmektedir. Göç öncelikle bireysel bir maliyet-fayda analizi olarak algılanırsa, başarılı bir şekilde entegre olmuş göçmenlerin gönderen ülkelerle sosyokültürel ve ekonomik bağlarını sürdürmeleri pek mantıklı olmayacaktır. Çünkü anavatanındaki insanlarla bağları sürdürmek kalmanın mali ve psikolojik maliyetlerini arttıracaktır. Öte yandan, ev sahibi ülkelere olan bağlılıklar, kalma maliyetlerini azaltacak ve geri dönüş maliyetlerini arttıracaktır (De Haas ve Fokkema 2011: 757).

Mültecilerin ve göçmenlerin Türkiye'den hareket etme konusundaki kararları için en önemli faktörlerin başında istihdam, yasal haklar, yaşam kalitesi ve aile birleşimi gelmektedir. Tüm bu unsurlar, politika ortamından büyük ölçüde etkilenir; ancak bireysel politikaların farklı mülteci ve göçmenlerin deneyimleri üzerinde eşit olmayan etkileri olabilir ve bireysel karar verme süreçlerinde farklı ağırlıklar taşıyabilir (Kuschminder ve diğerleri, 2019: 47). Black ve arkadaşları (2004: 23) sığınmacılar ve mültecilerin anayurtlarına dönme kararlarını etkileyen bir model sunmuşlar ve bu modeli üç temel faktöre bağlı olarak kavramsallaştırmışlardır. Bunlar: anavatan ve ev sahibi ülkelerdeki yapısal koşullar (bunlar sırasıyla siyasi, ekonomik ve sosyal faktörlere ayrılabilir), mültecilerin ve sığınmacıların kendilerinin bireysel ve ailevi özellikleri ve insanları geri dönmeye ikna edebilecek (veya caydırabilecek) kamu politikasında var olan teşviklerdir.

Entegrasyon paradoksu, yüksek eğitilmiş ve iyi işlerde çalışan göçmenlerin daha fazla ayrımcılık hissettiklerini ve bunun sonucu olarak kendilerini ev sahibi toplumdan psikolojik olarak daha uzak gördüklerini ileri sürmektedir (De Vroome ve diğerleri, 2014; Verkuyten, 2016: 585). Diğer bir ifade ile yüksek eğitilmiş göçmenlerin ikamet ettikleri ülkelerde düşük bir aidiyet duygusu yaşamaları entegrasyon paradoksu olarak adlandırılır (Geurts ve diğerleri, 2020: 1). Farkındalık teorisine göre, yüksek eğitilmiş olmak mevcut toplumsal eşitsizlikler üzerine düşünmeye olanak sağlar. Bu eksende göreceli yoksunluk teorisinden hareketle, yüksek eğitilmiş göçmenler belirli günlük deneyimleri kendilerini özellikle yoksun hissettikleri için daha çok ayrımcılık açısından değerlendirirler (Steinmann, 2018: 2).

Verkuyten (2016: 585-586)'e göre, entegrasyon paradoksunun iki aşaması bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, eğitim ve göreceli yoksunluk arasındaki ilişkiyi içerir ve bu ilişki algılanan ayrımcılık, fırsatlar ve kabul edilme duyguları ile şekillenir. Göçmen gruplar için ev sahibi toplumdaki ayrımcılık algısı ve fırsat eksikliği göreceli yoksunluğun farklı yönlerini birleştirir. Göçmenler ayrımcılığa maruz kaldıklarını hissettiklerinde hem bireysel hem de grup olarak, çoğunluk grubun üyelerine göre haksız bir dezavantaja sahip olduklarını düşünürler. Dolayısıyla onlar, ekonomik anlamda başarılı, sosyal ve kültürel alanda özgürce yaşama fırsatları olmadığını hissettiklerinde, konumlarını toplumdaki diğer gruplara ve özellikle de çoğunluğa açık olan fırsatlarla karşılaştırırlar. Bu durum onların çabalarına ve başarılarına rağmen, özellikle kabul etmeme ve ayrımcılık deneyimlerinin ve algılarının göçmenleri toplumdaki uzaklaştırılmasının beklenebileceği anlamına gelir. Böylece daha başarılı olanlar etnik kabul ve eşitliğe daha duyarlı olacak ve bu da ev sahibi topluma tepkilerini artıracaktır. Entegrasyon paradoksunun diğer aşaması ise, göreceli yoksunluk ile ev sahibi toplumun bağlantısının kesilmesi arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Daha fazla göreceli yoksunluk algılayan bireyler, dış gruplara karşı daha önyargılı tutumlar sergilemekte ve sosyal sisteme karşı daha az olumlu tutumlara sahip olmaktadır.

Göç ettikleri ülkenin dilini iyi konuşan, yüksek eğitilmiş olan ve finansal açıdan iyi durumda olan göçmenlerin iyi bir şekilde bütünleşmiş olması beklenirken aslında asıl onların göç ettikleri toplumdaki daha uzaklaşmış hissetmeleri şaşırtıcıdır. Bütünleşme ikilemine göre bu kişiler eğitimleri, çalıştıkları ve yaşadıkları yerler itibarıyla anavatan toplumu tarafından görünür ve gizil önyargılara daha fazla maruz kalmakta, kendi gruplarının dezavantajlı halini daha net bir şekilde görebilmekte, hissettikleri ayrımcılık sonucunda da göç ettikleri ülkenin toplumunda uzaklaşmaktadırlar (Schaeffer ve Kas, 2023; Van Doorn, Scheepers ve Dagevos, 2013). Fakat Suriyelilerin geri dönme ve Batıya göç etme niyetleri üzerine yapılan bir çalışma eğitim ve ekonomik durumun onların tekrar göç etme niyetleri üzerine istatistikî açıdan anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir (Özkan, Eryılmaz ve Ergün, 2023).

Sonuç olarak göçmenlerin ev sahibi ülkedeki entegrasyonu, kalma isteklerini veya tekrar göç süreçlerini etkilemektedir (Kayaoglu ve diğerleri, 2021: 11). Entegrasyon sadece karşılıklı bir süreç değil aynı zamanda karmaşık sosyal, ekonomik ve kültürel çok katmanlı uygulamalardan oluşur. Başarılı bir entegrasyon, belirli bir yol ve sonuç belirleyerek teşvik edilemez. Entegrasyon, toplumun farklı alanlarında farklı şekillerde meydana gelir. Dolayısıyla, göçmen nesiller ve göçmen kabul eden toplumların takip edebileceği bir entegrasyon paradigması yoktur. Örneğin, göçmenler işgücü piyasasına dahil edilebilir ancak sivil toplum ve siyasi süreçlere katılmadan dışlanabilir. Bazı göçmenlere de vatandaşlık verilebilir, sosyal ve kültürel etkileşime katılabilir, ancak eğitim ve istihdam fırsatlarına erişimleri olmayabilir. Her iki durum da entegrasyon başarısızlıkları olarak görülse de farklı politika tepkileri gerektirecektir. Bunların dışında entegrasyon, alıcı toplumla tamamen farklı etkileşim

biçimlerini de içerebilir. Örneğin, bazı göçmenler iş nedeniyle bazı sosyal ağlar kurabilir ve ev sahibi toplumdaki biri ile evlenebilir. Ancak göçmenlerin çoğu, daha iyi bir gelecek inşa etmek ve alıcı toplumda kökler geliştirmek için aile ve akrabalık ağlarına veya aynı ırk veya etnik kökene sahip komşulara güvenmektedir. Her iki durum da entegrasyon başarısı olarak kabul edilse de etkileşimi engelleyen politikaların ters etki yapması da muhtemeldir (Rudiger ve Spencer, 2003: 5-6).

Entegrasyona etki eden bu süreçlerin tamamı göçmenlerin geri dönüş ya da gelişmiş batı ülkelerine göç etme niyetlerini doğrudan etkiler. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında saha çalışması ile farklı değişkenlerden hareketle göçmenlerin tekrar göç etme niyetleri belirlenirse, göç alan ülkeler için çok önemli olan göçmenlerin entegrasyonu konusunda da çıkarımlar elde edileceği düşünülmektedir. Böylece bu çalışma da entegrasyon paradoksu çerçevesinde, Türkiye’de bulunan Suriyelilerin ve Iraklıların tekrar göç niyetleri aşağıda yer alan araştırma hipotezleri ekseninde test edilecektir.

Hipotez 1: Her iki göçmen grup için de kadınların, çalışmayanların, evlilerin, vefat yeri anavatanı olanların tekrar göç etme niyeti daha yüksektir.

Hipotez 2: Artan yaş, aile aylık geliri ve eğitim düzeyi arttıkça tekrar göç etme niyetleri artacak, Türkiye’de yaşanan yıl, Türkçe seviyesi ve anavatanında algılanan tehlike arttıkça tekrar göç etme niyeti azalacaktır.

Hipotez 3: Göçmenlerin geri dönme niyetleri ile vatandaşlık durumları, anavatanındaki mülklerin durumu, sahip olunan statü ve kalış şekli arasında anlamlı ilişkiler vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu nicel araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan Suriyeli ve Iraklı göçmenler oluşturmaktadır. Bu göçmenlerden araştırmaya başta 603 göçmen katılmıştır. Ancak bu katılımcıların 26’sı farklı ülke vatandaşı (11 İranlı, 12 Afgan, 3 belirtmemiş) olduklarından ve çalışmanın hedef kitlesi olmadıklarından çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca bu katılımcılar analiz edilemeyecek kadar düşük sayıda kalmışlardır. Böylece kalan toplam katılımcı sayısı 579 olmuştur. Bu katılımcıların 288’i Suriyeli (102 kadın, 184 erkek, 2 cinsiyet belirtmemiş), 291’i ise Iraklıdır (150 kadın, 138 erkek, 3 cinsiyet belirtmemiş). Suriyeli (Ort. = 27.43; SS = 9.48) ve Iraklı (Ort. = 33.54; SS = 12.74) katılımcıların yaşları 18 ile 68 arasında değişmektedir. Katılımcıların %39,6’sı Ordu, %8,5’i İstanbul, %6,3’ü Samsun, Trabzon ve Rize, %6’sı Bursa, %4,8’i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, %3,8’i Ankara ve çevre illerde, %2,6’sı Ege Bölgesinde ikamet ederken %24,4’ü hangi şehirden katıldığını belirtmemiştir. Araştırmaya katılan Suriyelilerin %20’si, Iraklıların ise %2,8’si Türk vatandaşlığına sahiptir. Suriyelilerin %14,2’si uluslararası koruma başvuru sahibi, %57’si geçici koruma, %15,6’sı oturma izni, %9,4’ü ise diğer statüye sahip olduğunu belirtmiştir. Iraklıların %35,7’si uluslararası koruma başvuru sahibi, %37,1’i geçici koruma, %17,2’si oturma izni, %4,1’i ise diğer statüye sahip olduğunu belirtmiştir. Suriyelilerin %35,1’i bir işte çalışırken %55,6’sı çalışmadığını belirtmiştir, %7,1’i bu soruya yanıt vermemiştir. Iraklıların %15,8’i çalışırken, %70,8’i çalışmadığını belirtmiştir, %9,7’si bu soruyu yanıtlamamıştır.

2.2. Araştırmanın Etik Boyutu ve Sahaya Erişim

Araştırma için Ordu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 15.06.2022 tarih ve 2022-137 No.lu kararı etik kurul onayı, TC. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’ndan da çalışmaya ilişkin gerekli izinler alınmıştır.

Veri toplama süreci Aralık 2022- Nisan 2023 tarihleri arasında sürmüştür. Ankete başlamadan önce katılımcılar çalışmanın amacı ve etik konularda bilgilendirilmişlerdir. Katılımcılara erişmek için öncelikle araştırmacıların yaşadıkları il olan Ordu’daki kanaat önderleriyle iletişime geçilmiştir. Onların gönüllü destekleri ile kartopu ve kolayda örnekleme yollarıyla hem Ordu’da hem de Ordu dışındaki pek çok ilden çok sayıda katılımcıya ulaşılmıştır. Anketin tamamlanması yaklaşık 25 dakika sürmüştür. Katılımlarında gizlilik ve gönüllülük ilkelerine sadık kalınmıştır. Katılımları dolayısıyla herhangi bir ödül verilmemiştir.

Anket katılımcılara Arapça olarak sunulmuştur. Anketin içerisindeki bilgilendirme sayfası ve soruların tamamı Türkçeden Arapçaya iki dili de iyi bilen bir akademisyen tarafından çevrilmiştir. Sonrasında bu çeviriler Türkçeye hakim Suriyeli bir akademisyen tarafından geri çevrilip, her iki çeviri kontrol edilmiş, uzmanların önerileri doğrultusunda anlaşılabilirliği arttırmak için düzeltmeler yapılarak son hali oluşturulmuştur. Anketin son hali için ana dili Arapça olan pilot katılımcılar anketi okuyup anlamada bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçlerle çevirilerin doğruluğunun yüksek tutulması amaçlanmıştır (Hançer, 2003). Okuma yazma güçlüğü çeken katılımcılara anadili Arapça gönüllüler anket sorularını cevaplarırken yardımcı olmuşlardır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Anavatanda algılanan tehlike soruları Özkan ve diğerlerinin (2023) çalışmasından uyarlanarak üç ifadeyle ölçülmüştür. Katılımcılara verilen ifadelere ne sıklıkla katılıp katılmadıkları sorulmuştur (1, Hiç; 5, Her zaman): “Anavatanıma dönersem hayatım tehlikeye girer.”, “Anavatanıma dönersem ekonomik durumum tehlikeye girer.” ve “Anavatanıma dönersem kişisel özgürlüklerim tehlikeye girer.” ($\alpha = .82$).

Çalışmadaki diğer bağımsız değişkenler demografik olduklarından tek sorularla ölçülmüştür. Türkçe konuşma seviyeleri, ne kadar iyi Türkçe konuştukları kendilerinin değerlendikleri tek soru ile tespit edilmiştir (1, Hiç; 5, Çok iyi). Çalışma (çalışıyor ya da çalışmıyor), Türkiye’de mülk sahibi olma durumları (var ya da yok), medeni durumları (evli ya da bekar), vefat yeri tercihleri (Türkiye ya da Suriye) ikiye cevap seçeneği olarak sorulmuştur (Tablo 1 ve 2). Vatandaşlığa sahip olma (var, yok ama isterim, yok ama istemem) ve anavatandaki mülklerin durumu (yok, var ve iyi durumda, var ama harap durumda) üç seçeneği şekilde sorulmuştur. Göçmenlik statülerini hangisi olduğu dört seçenekte sorulmuştur (uluslararası koruma başvuru sahibi/şartlı mülteci, geçici koruma, oturma izni, diğer). Göçmenlerin hangi oturma iznine sahip oldukları altı seçeneği sorulmuştur (kısa dönem ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem oturma izni, insani ikamet izni, insan ticareti suçundan ikamet izni ve diğer).

Bu çalışmada iki bağımlı değişken bulunmaktadır. Geri dönme ve Batıya göç etme niyetleri ikiye soruyla ölçülmüştür. Katılımcılara verilen ifadelere ne sıklıkla katılıp katılmadıkları sorulmuştur (1, Hiç; 5, Her zaman). Geri dönme niyetleri ‘Anavatanıma dönmeyi istiyorum’ ve ‘Anavatanıma döneceğim.’ ifadeleriyle ölçülürken ($\alpha = .83$, $r = .71$, $p < .001$), Batıya göç etme niyetleri “Gelişmiş batı ülkelerine (ABD, Almanya, İngiltere gibi) gitmek istiyorum.” ve “Gelişmiş batı ülkelerine (ABD, Almanya, İngiltere gibi) gideceğim.” ifadeleriyle ölçülmüştür ($\alpha = .90$, $r = .81$, $p < .001$).

2.4. Verilerin Analizi

Iraklı ve Suriyelilerin anavatanlarına geri dönme ve batıdaki gelişmiş ülkelere göç etme niyetlerinin incelendiği bu çalışmada kategorik değişken sonuçları için t-testi ve ANOVA testleri kullanılmıştır. Sürekli değişkenlerin tekrar göç etme niyetiyle ilişkileri incelenirken ise korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

3. Bulgular

Tablo 1: Göçmenlerin Geri Dönme Niyetlerine İlişkin Değişkenlerin T-testi Analizi

Vatan		N	M	SD	t	df	p	Cohen's d
Cinsiyet	Erkek	184	2.85	1.35	-0.43	284	0.67	-0.05
	Kadın	102	2.92	1.32				
Çalışma durumu	Çalışıyor	101	2.92	1.39	0.36	258	0.72	0.05
	Çalışmıyor	159	2.86	1.35				
TR mülk sahipliği	Var	31	2.79	1.09	0.24	274	0.81	0.04

Suriye		Yok	245	2.85	1.37				
	Medeni durum	Evli	136	3.09	1.38	2.64	269	0.01	0.32
		Bekar	135	2.67	1.27				
	Defin yeri tercihi	Türkiye	139	2.64	1.36	-2.93	261	0.01	-0.36
		Suriye	124	3.13	1.31				
Cinsiyet	Erkek	149	2.87	1.14	3.39	280	.000	0.40	
	Kadın	133	2.39	1.24					
Çalışma durumu	Çalışıyor	46	2.91	1.30	1.81	244	.04	0.30	
	Çalışmıyor	200	2.55	1.22					
Irak	TR mülk sahipliği	Var	33	2.65	1.17	-0.03	276	0.98	-0.01
		Yok	245	2.64	1.22				
	Medeni durum	Evli	145	2.91	1.10	3.17	244	0.01	0.41
		Bekar	101	2.44	1.22				
	Defin yeri tercihi	Türkiye	127	2.11	1.20	-6.83	261	0.000	-.084
		Irak	136	3.05	1.03				

Tablo 2: Göçmenlerin Batıya Göç Etme Niyetlerine İlişkin Değişkenlerin T-testi Analizi

Vatan		N	M	SD	t	df	p	Cohen's d	
	Cinsiyet	Erkek	183	3.01	1.56	0.33	283	0.74	0.04
		Kadın	102	2.94	1.42				
	Çalışma durumu	Çalışıyor	101	2.92	1.39	1.29	257	0.20	0.16
		Çalışmıyor	159	2.86	1.35				
	TR mülk sahipliği	Var	31	3.26	1.24	-1.09	273	0.27	-0.21
		Yok	244	2.94	1.54				
Suriye	Medeni durum	Evli	136	3.02	1.56	0.32	268	0.75	0.04
		Bekar	134	2.96	1.50				
	Defin yeri tercihi	Türkiye	138	2.83	1.57	-2.01	260	0.05	-0.25

		Suriye	124	3.21	1.48				
Cinsiyet	Erkek			2.75	1.55	2.23	282	0.03	0.26
			149						
Çalışma durumu	Kadın		135	2.36	1.41				
	Çalışıyor	46		2.95	1.45	2.01	246	.04	0.33
TR mülk sahipliği	Çalışmıyor	202		2.46	1.48				
	Var	33		2.30	1.18	1.07	278	0.28	0.20
Irak	Yok	247		2.60	1.54				
	Medeni durum	Evli	145	2.74	1.56	0.82	245	0.41	0.11
Defin yeri tercihi	Bekar	102		2.58	1.41				
	Türkiye	127		1.88	1.24	-7.97	262	0.000	-0.98
	Irak	137		3.20	1.43				

Suriyeli ve Iraklıların geri dönme (Tablo 1) ve Batıya göç etme (Tablo 2) niyetlerinin cinsiyet, çalışma, Türkiye’de mülk sahipliği durumları, medeni durum ve vefat yeri tercihlerine göre değişme durumları t-testi ile analiz edilmiştir. Suriyelilerde geri dönme niyetleri cinsiyete bağlı olarak değişmezken, Iraklılarda erkeklerin geri dönme niyeti daha yüksek bulunmuştur. Bunun temel nedeni ataerkil toplumlarda görülen toplumsal cinsiyet rollerine yüklenen anlamlardan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çükü göç, Rotmann (2020: 11)’ın da belirttiği üzere, bazı kadınların sahip olduğu geleneksel rolleri zayıflatmaktadır. Ayrıca Zarzosa (1998’den Akt. Zetter, 2021: 11)’ya göre, erkeklerle kıyaslandığında kadınlar, daha az fırsatlara, daha az kaynaklara, ağırlıklı olarak daha düşük sosyal statüye ve daha az güce ve etkiye sahip olabildikleri için, ev sahibi ülkelerde olduğu gibi anavatanlarına dönüşte de belirli zorluklarla karşılaşır. Eve dönüş çoğu zaman kadınlar ve kız çocukları için yeni güçlükleri beraberinde getirmekte ve çoğuna geri dönme ya da en başta ayrılma kararı konusunda gerçek bir seçim şansı sunmaz.

Çalışma durumuna göre geri dönme niyetleri Suriyeliler için yine fark etmezken, Iraklılar arasında çalışanların geri dönme niyetleri daha yüksek bulunmuştur. Suriyeliler için geri dönme niyetinin belirlemede çalışmanın etkili bir faktör olmaması hali hazırda devam eden kriz durumunun şiddetli olmasıyla açıklanabilir. Iraklı çalışanlar arasında dönme niyetlerinin daha yüksek olmasını ise iş yaşamında yaşadıkları ekonomik ve ayrımcılık sorunlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Pierre ve arkadaşları (2015) Hollanda’ya Afganistan, İran, Irak ve Somali’den gelen mültecilerle yapmış oldukları geniş kapsamlı araştırmada, istihdamın geri dönüş istekleriyle ilgili olmadığını, buna karşılık yüksek eğitilmiş mülteciler ve Felemenkçe bilenlerin daha fazla ayrımcılık algıladıklarını ve bu nedenle geri dönmek istemeleri sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan Kayaoğlu ve arkadaşları (2020) Suriyelilerin geri dönüş niyetlerine ilişkin yapmış oldukları çalışmada, yaş ve cinsiyetin geri dönüş istekleri üzerinde önemli bir rolünün bulunmadığını, işgücü piyasasında aktif olmak, algılanan

ayrımcılık ve sosyo-kültürel uzaklık aracı ile pozitif ilişkisi sayesinde geri dönüş isteğini artırdığını saptamışlardır. İstanbul özelinde Kayaoğlu'nun (2020), Hatay ve Gaziantep örneğinde ise Aksu-Kargin'in (2018) yapmış olduğu çalışmalarda, göçmenler ve yerliler arasında ücret farklılıklarının olduğu göçmenlerin yerli çalışanlarla kıyaslandığında kötü çalışma koşulları (kayıt dışı, uzun çalışma süreleri, sağlıksız fiziki alanlar gibi) altında çalıştırıldıkları, yerlilerin hor gördüğü işleri yaptıkları ve ücretlerinin aylarca ertelendiği ya da hiç ödenmediği belirlenmiştir.

Mülteciler de dahil olmak üzere genel olarak göç, uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleyici olma eğilimindedir. Mülteci gelişiminin düşük vasıflı yerli işçilerinin ücretleri üzerindeki azaltma etkisinin küçük olması muhtemeldir. Mültecilerin yoğun olduğu yerlerde kamu hizmetlerinden bazı dışlamalar meydana gelebilir (Dadush, 2017: 11). Bu eksende sahip oldukları niteliklere göre değil de daha düşük ve farklı nitelik gerektiren işlerde çalıştıkları zaman geri dönme niyetleri artar. Dolayısıyla gündelik yaşamda dışlanma ile karşı karşıya kalanlar kalma konusunda da istekli değildirler (Vesek, 2021: 397). Dolayısıyla ev sahibi ülkelerde istihdam edilen göçmenler etnik azınlık gruplarına yönelik olumsuz tepkilere ve kabul edilmemeye daha fazla maruz kalırlar (Geurts, 2019: 4). Bu durum onların geri dönüş konusundaki istekliliğini artırır.

Türkiye'de mülk sahipliği ne Suriyeliler ne de Iraklılar için geri dönmeyi belirlememiştir. Vefat yeri tercihi hem Suriyeliler hem de Iraklılar için geri dönmeyi belirleyen bir faktör olarak bulunmuştur. Ana vatanında defnedilmeyi dileyenlerin geri dönme niyetleri Türkiye'de defnedilmek isteyenlerden daha yüksek olarak bulunmuştur. Kişinin doğduğu yere gömülmeyi istemesi inancıyla ilişki olarak toprağa olan bağlılığını da gösterir. Bu nedenle bu kişilerin doğup büyüdükleri yerlere yönelik ait olma duyguları yüksektir. Seyarçı (2019: 46)'nın da belirttiği üzere, "kişinin doğduğu yere gömülmesi bir anlamda içinden çıktığı toprağa (ana rahmine) yeniden ekilen tohum gibidir". Bu nedenle bir kişi gömülürken evinde toprağında olmayı ister.

Bulgularımıza göre, batıdaki gelişmiş ülkelere göç etme niyetleri açısından Suriyeliler için cinsiyete bağlı bir fark gözlenmezken, Iraklılar arasında erkeklerin Batıya göç etme niyeti kadınlardan daha yüksek bulunmuştur. Çalışma durumu Suriyeliler için Batıya göç etmeyi belirleyen istatistikî açıdan anlamlı bir faktör değilken, bir işte çalışan Iraklıların Batıya göç etme niyetleri herhangi bir işte çalışmayanlardan daha yüksek bulunmuştur. Türkiye'de mülk sahibi olma ve Batıya göç etme niyetleri açısından her iki göçmen grup için istatistikî açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Medeni duruma bağlı olarak Batıya göç etme niyetleri her iki göçmen grup için istatistikî açıdan anlamlı bir faktör olarak bulunmamıştır. Bir başka ifadeyle Türkiye'de mülk sahibi olma ya da evli/bekar olma Batıya göç etme niyetlerini belirlememektedir. Her iki göçmen için de Türkiye'ye kıyasla anavatanlarında defnedilmeyi dileyenlerin Batıya göç etme niyetleri daha yüksek bulunmuştur.

Mevcut literatür, menşe ülkeleriyle güçlü ailevi ve duygusal bağları olan ve yurt dışında kaldıkları süre boyunca birikim yapan veya gerekli becerileri geliştiren göçmenlerin gönüllü olarak geri dönme olasılıklarının en yüksek olduğunu göstermektedir (Dadush, 2017: 11). Bu nedenle göçmenlerin Batıya göç etme niyetleri hemen hemen geri dönüş niyetleri değişkenleriyle bağlantılı olup tekrar göç etme niyetini içermektedir.

Tek yönlü ANOVA analizine göre vatandaşlığa sahip olma ve vatandaşlığa sahip olmayı isteyip istememeye göre Suriyelilerin geri dönme niyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($F(271,2) = 11.50, p < .001$). Levene testine göre varyanslar homojen bulunduğundan Tukey post-hoc analizi kullanılmıştır. Dönme niyeti, vatandaşlığı olmayan ve vatandaşlık istemeyenlerde ($N = 39, M = 3.54, SD = 1.21, p < 0.01$), vatandaşlığı olan ($N = 55, M = 3.26, SD = 1.36$) ve, vatandaş olmak isteyenlere göre daha yüksek bulunmuştur ($N = 180, M = 2.61, SD = 1.29, p < 0.001$). Vatandaşlığı olanlar ve olmayıp da olmak da istemeyen Suriyelilerin dönme niyetleri arasında ise istatistikî açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Iraklılar arasında ise vatandaşlığa sahip olma ve olmayıp da bunu isteyip istememeye göre geri dönme niyetleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(277,2) = 0.22, p = 0.80$).

Bu sonuçlar Şahin ve Sönmez (2021: 45; 2022: 112)'in Gaziantep'te Suriyeliler üzerinde yapmış oldukları çalışmalarla benzerlik taşımaktadır. Söz konusu çalışmada, geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin vatandaşlık almaları durumunda geri dönüş fikrine sahip olmadıkları tespit

edilmiştir. Akçapar ve Şimşek (2018: 184)'de yapmış oldukları çalışma ile vatandaşlığın nasıl tanımlanırsa tanımlansın göçmenlere medenî, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok haklar sağladığını, vatandaşlıkla haklara erişim, artan hareketlilik, emeklilik seçenekleri ve iş fırsatlarına erişim gibi birçok yaşam seçenekleri elde ettiklerini saptamışlardır. Bu nedenle vatandaşlık elde edenlerin geri dönme niyetlerinin düşük olması beklenen bir durumdur.

Tek yönlü ANOVA testine göre Suriyelilerin ana vatanında mülk sahibi olma ve bu mülklerin durumuna göre geri dönme niyetleri değişmemektedir ($F(278,2) = 0.96, p = .38$). Fakat buna karşılık Iraklıların ana vatanlarında mülk sahibi olma ve bu mülklerin durumuna göre geri dönme niyetleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(278,2) = 11.10, p < .001$). Levene testine göre varyanslar homojen dağıldığından post-hoc testine Tukey sonuçlarına bakılarak hangi koşuldakiler için bu farkların anlamlı olduğuna bakılmıştır. Iraklılar arasında geri dönme niyeti en yüksek olanlar mülkleri iyi durumda olanlar ($N = 55, M = 3.22, SD = 0.89, p = 0.05$), sonrasında mülkleri kötü durumda olanlar ($N = 92, M = 2.75, SD = 1.17, p < 0.01$), en düşük ise anavatanlarında hiçbir mülkü olmayanlar ($N = 134, M = 3.35, SD = 1.27, p = 0.03$) olarak bulunmuştur. Anavatanında mülklerin olma durumunun Suriyeli ve Iraklılarda farklılaşmasının sebebi Suriye'de süregelen krizin çok daha ileri seviyede olması ve geri dönmeleri halinde hayatlarının daha büyük risk altında olması olabilir.

Sahip olunan statüye göre Suriyelilerin dönme niyetinin yapılan ANOVA analizine göre değiştiği bulunmuştur ($F(274,3) = 4.22, p < .01$). Hangi statülere göre bu farklılığın oluştuğunu test etmek için post-hoc testi kullanılmıştır. Levene testine göre varyanslar homojen dağılmadığından Games-Howell testi kullanılmıştır. Uluslararası koruma başvuru sahibi (şartlı mülteci) statüsündeki Suriyelilerin geri dönme niyetleri ($N = 41, M = 3.49, SD = 1.38$) geçici koruma ($N = 165, M = 2.79, SD = 1.30, p < 0.01$) ve oturma iznine ($N = 45, M = 2.54, SD = 1.24, p < 0.01$) sahip olanlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Iraklıların ise geri dönme niyetlerinin sahip oldukları statüye göre değişmediği bulunmuştur ($F(265,3) = 1.96, p = .12$).

Suriyelilerin sahip olunan kalma iznine bağlı geri dönme niyetleri arasında istatistikî açıdan bir fark bulunmamıştır ($F(142,3) = 2.52, p = .06$). Ancak ortalamalarda geri dönme niyeti en yüksek kısa dönem ikamet iznine sahip olanlarda ($N = 55, M = 3.20, SD = 1.50$), sonrasında öğrenci ikamet iznine sahip olanlarda ($N = 44, M = 3.14, SD = 1.24$), sonrasında uzun dönem oturma iznine sahip olanlardan ($N = 31, M = 2.61, SD = 1.20$), en az ise insanî ikamet iznine sahip olanlarda ($N = 16, M = 2.41, SD = 1.04$) olduğu gözlenmiştir. Iraklıların sahip oldukları kalma iznine bağlı geri dönme niyetleri arasında ise anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(226,4) = 3.26, p = .01$). Levene testine göre varyanslar homojen dağılmadığından post-hoc analizi için Games-Howell testi kullanılmıştır. Post-hoc analizine göre uzun dönem oturma iznine sahip olanların ($N = 17, M = 3.32, SD = 2.97$) ve öğrenci ikamet iznine sahip olanların ($N = 73, M = 2.99, SD = 1.03$) geri dönme niyetleri insanî ikamet iznine sahip olanlardan ($N = 37, M = 2.30, SD = 1.36, p = .02$) istatistikî açıdan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Diğer tüm izinlere sahip olanlar için geri dönme niyetleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 3: Göçmenlerin Ülkelerine Geri Dönme ve Batı Ülkelerine Göç Etme Niyetlerine İlişkin Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Yaş	-	.10	-.32***	.05	.13	.17**	.05	-.04
2. Türkiye'de yaşanan yıl	.06	-	.28***	.14*	.17*	-.05	-.11	.04
3. Türkçe seviyesi	-.28***	.39***	-	.25***	.01	-.07	-.14*	.01
4. Eğitim düzeyi	.01	.16**	.52***	-	.32***	-.18**	.23***	.23***
5. Aile aylık geliri	.05	.09	.17*	.13	-	-.16*	.21**	.20**

6. Anavatanda algılanan tehlike	.01	-.04	.04	-.10	-.03	-	-.22***	-.18**
7. Dönme niyetleri	-.04	-.02	-.11	-.15*	-.08	-.19**	-	.38***
8. Batıya göç niyetleri	-.13*	-.06	-.09	-.17**	.07	-.01	.21***	-

Not: Iraklılar için sonuçlar sağ üst köşegende, Suriyeliler için olan sonuçlar ise sol alt köşegende gösterilmiştir. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 3'te gösterilen korelasyon sonuçlarına göre, Iraklıların Türkçe konuşma seviyesi ve ana vatanda algılanan tehlike geri dönme niyetleri ile negatif yönde korelasyonlu iken, eğitim düzeyi ve aylık gelir pozitif yönde korelasyonlu bulunmuştur. Yani Iraklıların Türkçe konuşma seviyesi ve ana vatanlarında algıladıkları tehlike arttıkça, geri dönme niyetleri azalmaktadır. Iraklıların eğitim düzeyleri ve aile aylık gelirleri arttıkça ise geri dönme niyetleri artmaktadır. Iraklıların yaşları ve Türkiye'de yaşanan yıl ile dönme niyetleri arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Iraklıların Batıya göç etme niyetleri eğitim düzeyi ve aile aylık geliriyle yine pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Bir başka ifadeyle, Iraklıların eğitim seviyesi ve aile aylık gelirleri arttıkça Batıya göç etme niyetleri artmaktadır. Iraklılar için geri dönme niyetleri ana vatanda algılanan tehlike ile negatif yönde ilişkili bulunurken, yaş Türkiye'de geçen yıl, Türkçe seviyesi ise Batıya göç etme niyetleriyle istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmamıştır.

Suriyelilerin geri dönmeleriyle ilgili değişkenlerin korelasyon sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Suriyelilerin için geri dönme niyetleri eğitim seviyesi ve ana vatanda algılanan tehlike ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Suriyelilerin eğitim seviyeleri ve ana vatanlarında algıladıkları tehlike arttıkça geri dönme niyetleri azalmaktadır. Suriyelilerin geri dönme niyetleri yaş, Türkiye'de geçen yıl, Türkçe seviyesi ve aile aylık geliri ile istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmamıştır. Suriyelilerin Batıya göç niyetleri yaş ve eğitim düzeyiyle negatif yönde ilişkili bulunurken Türkiye'de yaşanan yıl, Türkçe seviyesi, aile aylık geliri ve ana vatanda algılanan tehlikeyle istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmamıştır. Suriyelilerin yaşı ve eğitim düzeyleri arttıkça Batıya göç etme niyetleri azalmaktadır.

Suriyelilerin ve Iraklıların geri dönme ve Batıya göç etme niyetlerini belirleyen faktörlere yönelik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analizlere ilişkin sonuçlar Tablo 4'te ve Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Suriyelilerin Anavatanlarına Dönme ve Batı Ülkelerine Göç Etme Niyetleri İçin Çoklu Regresyon Analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	B	SE	BETA	t	p	Tol.	VIF
Geri dönme niyetleri	Yaş	-0.010	0.010	-0.075	-1.014	0.312	0.811	1.233
	Türkiye'de yaşanan yıl	0.023	0.039	0.046	0.593	0.554	0.742	1.358
	Türkçe seviyesi	-0.107	0.105	-0.100	-1.017	0.311	0.453	2.207
	Eğitim düzeyi	-0.198	0.081	0.195	2.703	0.007	0.820	1.220
	Aile aylık geliri	-4.860	0.001	-0.075	-0.554	0.580	0.960	1.042
	Anavatanda algılanan tehlike	-0.301	0.103	-0.200	-2.934	0.004	0.940	1.064

F (211,6) = 3.81, p < .001, R2 = .10, Adj R2 = .07

	Yaş	-0.018	0.011	-0.119	-1.586	0.114	0.811	1.234
	Türkiye'de yaşanan yıl	-0.028	0.045	-0.049	-0.633	0.528	0.748	1.336
	Türkçe seviyesi	-0.050	0.119	-0.041	-0.415	0.679	0.454	2.205
Batıya göç niyetleri	Eğitim düzeyi	-0.210	0.092	-0.198	-2.269	0.024	0.598	1.672
	Aile aylık geliri	1.548	0.001	0.107	1.552	0.122	0.960	1.042
	Anavatanda algılanan tehlike	-0.161	0.118	-0.094	-1.357	0.176	0.939	1.064
F (210,6) = 2.72, p = .014, R2 = .07, Adj R2 = .05								

Tablo 5: Iraklıların Anavatanlarına Dönme ve Batı Ülkelerine Göç Etme Niyetleri İçin Çoklu Regresyon Analizi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	B	SE	BETA	t	p	Tol.	VIF
Geri dönme niyetleri	Yaş	0.003	0.007	0.026	0.352	0.725	0.801	1.248
	Türkiye'de yaşanan yıl	-0.089	0.038	-0.167	-2.371	0.019	0.854	1.170
	Türkçe seviyesi	-0.202	0.083	-0.182	-2.422	0.016	0.750	1.334
	Eğitim düzeyi	0.195	0.072	0.195	2.703	0.007	0.820	1.220
	Aile aylık geliri	4.860	0.001	0.169	2.392	0.018	0.847	1.180
	Anavatanda algılanan tehlike	-0.253	0.081	-0.212	-3.138	0.002	0.927	1.078
F (196,6) = 7.60, p < .001, R2 = .19, Adj R2 = .17								
Batıya göç niyetleri	Yaş	-0.014	0.009	-0.113	-1.503	0.134	0.801	1.248
	Türkiye'de yaşanan yıl	0.001	0.048	0.001	0.006	0.995	0.854	1.170
	Türkçe seviyesi	-0.073	0.107	-0.053	-0.680	0.497	0.750	1.334
	Eğitim düzeyi	0.329	0.093	0.264	3.557	0.001	0.820	1.220
	Aile aylık geliri	4.260	0.001	0.119	1.631	0.105	0.847	1.180
	Anavatanda algılanan tehlike	-0.203	0.104	-0.137	-1.957	0.052	0.927	1.078
F (196,6) = 5.15, p < .001, R2 = .14, Adj R2 = .11								

Suriyelilerin geri dönme ve Batıya göç etme niyetlerini belirleyen faktörlerin çoklu regresyon analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Suriyelilerin geri dönme niyetlerini belirlemede en öne çıkan belirleyiciler eğitim düzeyi ve ana vatanda algılanan tehlike olarak bulunmuştur. Bu değişkenler toplam varyansın %10'unu açıklamıştır. Bu sonuçlara göre eğitim düzeyi ve ana vatanda algılanan tehlike arttıkça Suriyelilerin geri dönme niyetleri azalmaktadır. Suriyelilerin Batıya göç etmelerini belirleyen en güçlü belirleyici de eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe Batıya göç etme niyetleri azalmaktadır. Eğitim düzeyi toplam varyansın %7'sini açıklamıştır.

Iraklıların geri dönme ve Batıya göç etme niyetlerini belirleyen faktörlerin çoklu regresyon sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Sonuçlara göre Türkiye'de yaşanan yıl, Türkçe seviyesi ve ana vatanda algılanan tehlike arttıkça geri dönme niyetleri azalmaktadır. Eğitim seviyesi ve aile aylık gelirleri arttıkça ise geri dönme niyetlerinin yükseldiği bulunmuştur. Bu değişkenler toplam varyansın %17'sini açıklamıştır. Iraklıların Batıya göç etmelerini belirleyen en güçlü belirleyici ise eğitim düzeyidir. Eğitim seviyesi arttıkça Batıya göç etme niyetleri artmaktadır. Eğitim seviyesi toplam varyansın %14'ünü açıklamıştır.

Suriyelilerin ve Iraklıların geri dönme niyetlerini azaltan en önemli unsur her iki grup içinde ana vatanda algılanan tehlike olduğu görülmektedir. Literatürde ana vatandaki olumsuzlukların ve sosyal ekonomik koşulların göçmenlerin geri dönüş olasılığını engellediğine dair belirlemeler oldukça fazladır (Zetter, 2021: 10). Mülteciler, ana vatanlarında kişisel güvenliklerinden endişe ediyorlarsa ve kaynaklara erişimde sorun yaşayacaklarını düşünüyorlarsa kalıcı geri dönüş olmayacaktır (Black et al., 2004). Literatürdeki birçok çalışmada (Harild et al., 2015; İçduygu ve Ayaşlı, 2019; Karakoç ve Ersoy, 2019; Çetin, 2020), menşe ülkedeki çatışmaların son bulmaması, mülteciliğe neden olan nedenlerin ortadan kaldırılmadığı sürece geri dönüşlerin olmayacağı ileri sürülmüştür. Bu çalışmalarda güvenlik geri dönüş kararını etkileyen en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Eğitim düzeyi ve geri dönme niyetleri arasındaki ilişkide ise gruplar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılığa Iraklılara kıyasla Suriyelilerin daha uzun süredir Türkiye'de bulunmaları ve buna bağlı olarak entegrasyon sürecine daha önce dahil olmaya başlamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu durumun aynı zamanda Batıya göç niyetleri içinde geçerli olduğu söyleyebilir. Bu eksenden Rottmann ve Kaya (2021)'nin İstanbul'da Suriyeli göçmenler üzerine yapmış oldukları çalışma bu sonucu destekler niteliktedir. Onlara göre, zayıf yasal ve sosyal statülerine rağmen göçmenler, Avrupa'ya gitmek yerine Türkiye'de kalmayı tercih etmektedir. Bunun en önemli nedeni, ev sahibi toplumla olan kültürel yakınlık ile güçlü topluluk sosyal ağları kurdukları ve Avrupa'da sahip olmayı hayal ettikleri hayat hakkında giderek daha fazla şüpheli hale gelmeleridir. Diğer yandan Akçapar ve Şimşek (2018)'de, ayrımcı tutumlara rağmen, Suriyelilerin birçoğunun Avrupa'da yaşamaktansa Türkiye'de yaşamayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Türkiye'de yaşamayı seçmelerinin temel nedenleri, Türkiye'nin Suriye'ye coğrafi ve kültürel yakınlığı, Suriye'deki politik istikrarsızlık ve iş ilişkileri yoluyla ana vatanlarıyla yakın bağları sürdürme arzusudur. Avrupa'daki yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtı duygular, Türkiye üzerinden yapılan tehlikeli yolculuklar ve Avrupa'daki pek çok Suriyeli arkadaş ve akrabasının deneyimleri onları daha batıya gitmekten caydırmaktadır.

Diğer yandan Iraklıların eğitim düzeyi ile geriye dönüş ya da Batıya göç etme niyetleri arasındaki ilişki çalışmanın geride kalan kavramsal ve kuramsal çerçevesiyle paralellik göstermektedir. Özellikle Verkuyten (2016)'in Hollanda'da entegrasyon paradoksu konusunda yapmış olduğu çalışmada, eğitim düzeyi arttıkça, yüksek eğitimlilerin kendilerini görece yoksun hissetmeye başladıklarını ve bunun bir sonucu olarak da kendilerini ev sahibi toplumdaki psikolojik olarak uzaklaştırdıklarını belirlemiştir.

Geurts ve arkadaşlarına (2020) göre, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanda yaşanan dışlanma duygusu göçmenlerin ev sahibi toplumla ulusal aidiyet duygusu oluşturmada engellere yol açmaktadır. Araştırmacılar, Hollanda'da Türkler üzerine yapmış oldukları çalışmada gerçeklikle örtüşmeyen yüksek beklentilere sahip olmanın, ikamet edilen ülkedeki yerli nüfus tarafından dışlanmanın ve kişinin kendi ülkesini önemsemesinin düşük aidiyet duygusuna yol açtığı ve bunun paradoks ile sonuçlandığını belirlemişlerdir (Geurts vd. 2020: 16). Geurts ve arkadaşları (2019), yapmış oldukları bir başka çalışmada ise daha yüksek bir yapısal konumun (daha yüksek gelire sahip olmak gibi) ise hedef ülkeye ait olma duygusunu engellediğini saptamışlardır. Diğer bir söylem ile göçmenlerin eğitim düzeyinin yerli nüfusa yönelik tutumu etkilemediğini ve entegrasyon paradoksu bulgularına uygun olarak aslında hedef ülkeye ait olma duygularını engellediğini ortaya koymuşlardır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye'de bulunan Suriyelilerin ve Iraklıların ana vatanlarına veya batıdaki gelişmiş ülkelere göç etme niyetleri incelenmiştir. Suriyelilerin geri dönme niyetleri çalışma ve cinsiyete bağlı olarak değişmezken, Iraklılarda ise değiştiği görülmüştür. Yine her iki göçmen grupta geri dönme niyetleri Türkiye'de mülk sahibi olma durumuna bağlı olarak değişmezken buna karşılık medeni duruma ve defin yeri tercihine bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Göçmen grupların, Batıya göç etme niyetleri de hemen hemen geri dönme niyetlerindeki değişkenlerle benzer bağlılık göstermiştir. Sadece medeni durum değişkeni ekseninde farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar göçmenlerin göçün yönüne bakılmaksızın tekrar göç etme niyetlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yaşayan göçmenlerin geri dönme niyetleri konusunda vatandaşlık ile ana vatan mülklerin olması durumuna, sahip olunan statüye ve kalma iznine göre çalışmanın hipotezleriyle bağlantılı dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki Suriyelilerin geri dönme niyetleri ile vatandaşlık durumları ve sahip olunan statüleri arasında anlamlı ilişkinin bulunmasıdır. İkincisi ise Iraklıların geri dönme niyetleri ile ana vatan mülklerin durumu ve sahip oldukları kalma izni konusunda anlamlı bir fark bulunmuş olmasıdır. Bu sonuçlar bize farklı gruplarla benzer değişkenler arasında kurulan ilişkilerin farklılık gösterdiğini, geri dönme niyetlerinin her göçmen grup için değişkenlik içerdiğini ve göçün ne kadar karmaşık bir doğasının olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, her iki göçmen grup içinde ana vatan algılanan tehlike onların geriye göç etme niyetlerini azaltan en önemli değişkenlerin başında gelmektedir. Bunun dışında Iraklıların geriye göç etme niyetini azaltan diğer faktörler Türkiye'de yaşanan yıl sayısının artması ve Türkçe konuşma seviyesinin yükselmesi olarak karşımıza çıkmıştır. Aile gelirinin artması ve eğitim düzeyinin yükselmesi ise geriye olan göçü arttırdığı belirlenmiştir. Dikkat çeken diğer bir bulgu da Suriyelilerin eğitim düzeylerinin yükselmesi ile onların hem Batıya hem de geri göç niyetlerinin azalması olmuştur. Bu sonuçlar bize kalış süresine bağlı olarak entegrasyonun da arttığını, artan entegrasyonla beraber yeniden göç etme niyetlerinin giderek azaldığını göstermektedir.

Iraklılar için çalışma durumu artan geri dönme ve Batıya göç etme niyetleriyle ilişkili bulunurken, Suriyeliler için bu çalışma durumu istatistikî açıdan önemli bir etkiye sahip olmamıştır. Eğitim seviyesi arttıkça Iraklıların geri dönme ve Batıya göç etme niyetleri artarken, Suriyelilerin eğitim seviyesi arttıkça geri dönme ve Batıya göç etme niyetleri azalmaktadır. Bu sonuçlar entegrasyon paradoksunun (Verkuyten, 2016) Iraklılar için geçerli olup, Suriyeliler için geçerli olmadığını göstermektedir. Suriyeliler için geçerli olmama nedeni Suriye'deki tehlikelerin halen çok yüksek seviyede olmasının yarattığı itici faktörlerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Fakat neden bazı gruplar için entegrasyon paradoksunun geçerli olup, diğerleri için geçerli olmadığı sorusunun gelecek çalışmalarla belirlenmesi gerekmektedir.

Entegrasyon paradoksunun Suriyeliler için geçerli olmadığını açıklarken gruplar arası temas (Pettigrew & Tropp, 2011) gibi diğer faktörlerin etkisinin incelenmesi önemlidir. Güncel bir çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'deki Suriyelilerin geri dönme ve Batıya göç etme niyetlerini belirlemede algılanan ayrımcılık, Türklerle olan olumlu ve olumsuz doğrudan temasın etkilerine aracılık etmektedir (Özkan, Ergün ve Çakal, 2021). Bir başka çalışma ise Suriyelilerin Türklerle olan olumlu genişletilmiş

temasının artmasının artan tekrar göç etme niyetleriyle, olumsuz genişletilmiş temaslarının ise azalan tekrar göç etme niyetleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir (Özkan ve Ergün, 2022).

Dünyada en çok göçmene ev sahipliği yapan Türkiye’de sosyolojik ve psikolojik belirleyiciler dahilinde daha çok çalışmanın gerçekleştirilmesi elzemdir. Türkiye’de yapılan çalışmaların ve tartışmaların büyük bir kısmı göçmenlerin Türkiye’ye neden geldikleri ve Türkiye’yi neden tercih edikleri üzerinedir. Bu nedenle göç gerçekleştikten sonraki sürece ilişkin daha fazla çalışma yapılmalıdır. Özellikle kalma niyeti içinde olan göçmenlerin uyumu, entegrasyonu ve ruhsal durumları son derece önemlidir. Bu konuda kadınları ve çocukları da kapsayan çalışmaların artırılması oldukça kıymetlidir. Diğer yandan Zetter (2021: 20)’in de ileri sürdüğü üzere, uluslararası alanda hakim olan geri dönüş söylemlerinin sabit ve nihai bir varış noktası olan yer ve evi içerdiğini ancak yerinden edilmiş kişilerin eve döndürülecek kişiler olarak görmenin anlamsız olduğu bunun yerine geri dönüşün kendi kendini yöneten amaçlı ve bilinçli bir eylem olarak kabul edilmesi gerektiği hatırlanmalıdır.

Kaynakça

- Akcapar, S. K. ve Simsek, D. (2018). The politics of Syrian refugees in Turkey: A question of inclusion and exclusion through citizenship. *Social Inclusion*, 6(1), 176–187.
- Aksu-Kargın, I. (2018). ‘An assessment of the refugees’ access to labor and housing markets and healthcare services in Turkey from Syrian refugees’ perspective’. *Border Crossing*, 8 (1), 220-236.
- Black, R., Koser, K., Monk, K., Atfield, G., D’Onofrio, L., Tiemoko, R. (2004). Understanding voluntary return, Home Office Report 50/04, London: Home Office.
- Crisp, J., ve Long, K. (2016). Safe and voluntary refugee repatriation: From principle to practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4(3), 141–147.
- Çetin, İ. (2020). Almanya'da Suriyeli Mültecilerin Kalıcı Olma İmkanları, *Birikim Dergisi*, E.T. 20.07.2023. <https://birikimdergisi.com/guncel/9870/almanyada-suriyeli-multecilerin-kalici-olma-imkanlari>
- Dadush, U. (2017). The Economic Effects of Refugee Return and Policy Implications. Bruegel: OCP Policy Center and Non-Resident Scholar. <https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp-content/uploads/2017/11/RefugeeReturnOCPPC-1.pdf>
- De Haas, H., ve Fokkema, T. (2011). The effect of integration and transnational ties on international return migration intentions. *Demographic Research*, 25, 755–782.
- De Vroome, T., Martinovic, B., and Verkuyten, M. (2014). The integration paradox: Level of education and immigrants’ attitudes towards natives and the host society. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 166-175.
- Del Carpio, X., C. Özden, M. Testaverde, ve M. Wagner (2015). Local labor supply responses to immigration. *The Scandinavian Journal of Economics* 117 (2): 493–521.
- Deniz, O. (2015). “Ortadoğu ve Asya kökenli göçmenlerin göç güzergâhında Türkiye opsiyonu” *Sosyoloji Divanı-6*, Temmuz-Aralık, 209-231.
- Dustman, C. (2003). Children and return migration. *Journal of Population Economics*, 16(4), 815-830.
- Erdoğan, M. M. (2021). *Suriyeliler Barometresi 2010 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*, Ankara: Orion
- Geurts, N., Davids, T. ve Spierings, N. (2020). The lived experience of an integration paradox: why high-skilled migrants from Turkey experience little national belonging in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(1), 69-87.
- Geurts, N., Lubbers, M., ve Spierings, N. (2019). Structural position and relative deprivation among recent migrants: A longitudinal take on the integration paradox. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(9), 1828-1848.
- Hançer, M. (2003). Öçeklerin yazım dilinden başka bir dile çevirileri ve kullanılan değişik yaklaşımlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 47-61.
- Harild, N., Christensen, A., ve Zetter, R. (2015). Sustainable refugee return: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement (GPF Issue Note Series) [Data set]. World Bank.
- IOM. (2004). *Return migration: Policies and practices in Europe*. Cenevre: IOM Publications.
- İçduygu, A. ve Yüksek, D. (2010). Rethinking Transit Migration in Turkey: Reality and Representation in the Creation of a Migratory Phenomenon. *Population, Space and Place*, 18, November.
- İçduygu, A., ve Ayaşlı, E. (2019). *Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş İhtimali ve Gelecek Senaryoları*. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi (MIREKOC). https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf
- İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (2000). Globalization, security and migration: The case of Turkey. *Global Governance*, 6(3), 383-398.

- Karakoç J. ve Ersoy D. (2019). Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş Olanakları ve Sınırlarına Dair Bir Değerlendirme, Kenar N. Ve Amour P. O. (Ed.). *Reflections On International Relations & Politics & History & Law içinde* (63-72), IJOPEC Publication Limited, United Kingdom: London
- Kayaoglu, A. (2020). Labour market impact of Syrian refugees in Turkey: The view of employers in informal textile sector in Istanbul. *Migration Letters*, 17(5), 583–595.
- Kayaoglu, A., Şahin-Mencütek, Z. ve Erdoğan, M. M. (2021): Return aspirations of Syrian refugees in Turkey, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*.
- Kuschminder, K., Dubow, T., İçduygu, A., Üstübcü, A., Kirişçioğlu, E., Engbersen, G., ve Mitrovic, O. (2019). Decision making on the Balkan route and the EU-Turkey statement. WODC. Maastricht University.
- Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016). En fazla Suriyeli göçmen alan beş kentin emek piyasalarında değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 49(2), 789–808.
- Özkan, Z., Ergün, N. ve Çakal, H. (2021). Positive versus negative contact and refugees' intentions to migrate: The mediating role of perceived discrimination, life satisfaction and identification with the host society among Syrian refugees in Turkey. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 31(4), 438-451.
- Özkan, Z., Eryılmaz, A., ve Ergün, N. (2023). Intentions to Return and Migrate to the Third Countries: A Socio-Demographic Investigation Among Syrians in Turkey. *Journal of International Migration and Integration*, 1-17.
- Özkan, Z., ve Ergün, N. (2022). Extended Contact with Turks and Syrian Refugees' Intention to Migrate: The Mediating Roles of Ingroup and Outgroup Identification. In *Examining Complex Intergroup Relations* (pp. 224-238). Routledge.
- Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2011). *When groups meet: The dynamics of intergroup contact*. New York, NY: Psychology Press.
- Pierre, F. D., Saint, B., Martinovic, T. and De Vroome, (2015). Return wishes of refugees in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(11), 1836–1857.
- Rottmann, S. B. (2020). Integration policies, practices and experiences–Turkey Country report. <https://respondmigration.com/wp-blog/refugee-integration-policies-practices-experiences-turkey-country-report>
- Rottmann, S. ve Kaya, A. (2021). We can't integrate in Europe. We Will Pay A High Price If We Go There': Culture, Time And Migration Aspirations For Syrian Refugees In Istanbul *Journal of Refugee Studies*, 34(1), 474-490. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa018>
- RPIS. (2023). Fifth round of UNHCR's return perceptions and intention surveys. <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/68443>
- Rudiger, A. and Spencer, S. (2003). Social integration of migrants and ethnic minorities: Policies to combat discrimination. Paper presented at the Conference on the Economic and Social Aspects of Immigration Organized by the European Commission and OECD.
- Schaeffer, M. ve Kas, J. (2023). The integration paradox: A review and meta-analysis of the complex relationship between integration and reports of discrimination. *International Migration Review*,
- Seyarç, O. (2019). Toplumsal Farklılıkların Yansıtılmasında Şanlıurfa Bediüzzaman Mezarlığı ve Mezar Taşları, T. C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Steinmann, J. P. (2019). The paradox of integration: why do higher educated new immigrants perceive more discrimination in Germany?. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(9), 1377-1400.
- Şahin Ş. ve Sönmez M. E. (2021). Gaziantep'teki Suriyeli sığınmacıların etnik kökenlerine göre geri dönüş eğilimleri, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 37-51.
- Şahin, Ş. ve Sönmez, M. Emin, (2022). Suriyeli Sığınmacıların Geri Dönüş Eğilimleri, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 107-122.

- TÜİK (2023). Uluslararası Göç İstatistikleri. 2020, Sayı 37212. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2020-37212>
- UNHCR (2020). UNHCR Türkiye İstatistikleri <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>
- Van Doorn, M., Scheepers, P. ve Dagevos, J. (2013). Explaining the integration paradox among small immigrant groups in the Netherlands. *Journal of International Migration and Integration*, 14(2), 381–400.
- Verkuyten, M. (2016). The integration paradox: Empiric evidence from the Netherlands. *The American Behavioral Scientist*, 60(5–6), 583–596.
- Vesek, S (2021). “Bizim mazi zeval oldu”: Türkiye’deki Suriyelilerin kalma ve yeniden göç ile ilgili karar verme süreçlerini etkileyen faktörler. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 379-421.
- Yılmaz-Şener ve Türgen, G. (2018). Kesin dönüş mü, yoksa tekrar göç etme hazırlığı mı? nitelikli türk göçmenlerin Almanya ve Amerika’dan geriye göçü, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, (21)1, 311-377.
- Zetter R. (2021). Refugees and their return home: Unsettling matters. *Journal of Refugee Studies*. 34 (1), 7–22.